

EKONOMICKÁ VÝKONNOST A STRUKTURA ČESKÝCH NEMETROPOLITNÍCH REGIONŮ – VSTUPNÍ DEBATA

Jan Ženka*^a, Ondřej Slach^b

Ostravská univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, Chittussiho 10,
710 00 Ostrava

jan.zenka@osu.cz^a, ondrej.slach@osu.cz^b

*Korespondující autor

Abstrakt.

Ambicí tohoto článku je poskytnout vstupní debatu k problematice ekonomické výkonnosti a mechanismů rozvoje nemetropolitních regionů v Česku, která v české geografii v ucelené podobě dosud neproběhla. Mnoho pozornosti bylo věnováno periferním či venkovským regionům, které tvoří pouze specifický typy v širě vymezené skupině nemetropolitních regionů. Teoretická literatura předpokládá, že mezi metropolitními a nemetropolitními regiony jsou významné rozdíly z hlediska ekonomické výkonnosti a struktury, charakteru inovační činnosti i mechanismů ekonomického růstu. Pro nemetropolitní regiony je typická vyšší míra specializace odvětvových struktur, dominantní role (technologicky méně náročných) odvětví zpracovatelského průmyslu a slabší zastoupení znalostně náročných obchodních služeb. Cílem příspěvku je vystihnout nejvýznamnější ekonomické odlišnosti metropolitních a nemetropolitních regionů a zjistit, do jaké míry lze teoretické předpoklady o ekonomických rozdílech mezi metropolitními (pražský, brněnský a ostravský) a nemetropolitními regiony aplikovat na situaci v Česku. Další otázkou bylo, zda se zbývající krajská města kromě Jihlavy (tzv. městské regiony s metropolitními funkcemi) z hlediska ekonomické výkonnosti a struktury podobají spíše metropolitním nebo nemetropolitním regionům. Zjištění potvrzují platnost teoretických předpokladů i v českém kontextu, ačkoli překvapením jsou poměrně malé rozdíly v produktivitě práce mezi jednotlivými skupinami regionů. Krajská města s výjimkou třech největších se strukturálně více podobají nemetropolitním regionům – vyznačují se výrazně vyšší měrou industrializace a nižším zastoupením znalostně náročných obchodních služeb ve srovnání s metropolitními regiony.

Klíčová slova: nemetropolitní regiony, metropolitní regiony, regionální ekonomická výkonnost, sektorová struktura, odvětvová struktura, specializace, diverzita

1. Úvod

Nemetropolitní regiony (NMR) ve vyspělých zemích se v posledním desetiletí stávají předmětem pozornosti akademických i politických debat z několika důvodů. Prvním z nich je uvědomění, že se NMR od metropolitních regionů významně liší z hlediska ekonomické struktury, aktérů a mechanismů regionálního rozvoje. Modely rozvoje založené na komercializaci technologických inovací produkovaných vědeckým výzkumem a vývojem, vyzdvihující roli regionálních inovačních systémů, diverzity a příbuzné rozmanitosti pro šíření znalostí v lokálním kontextu nejsou pro rozvoj NMR příliš relevantní (Isaksen, Karlsen 2013).

Další příčinou zájmu o NMR je fakt, že tyto regiony ve vyspělých zemích jsou ekonomicky ohroženy ze dvou stran: a. Konkurencí ze strany metropolitních regionů, které díky významnějším aglomeračním efektům dosahují vyšší produktivity a příznivějších podmínek pro inovační aktivitu; b. Konkurencí ze strany regionů v nízkonákladových zemích (Rodriguez-Pose, Fitjar 2013). NMR mají zároveň značný ekonomický a inovační potenciál. V Česku se v roce 2013 v NMR soustřeďovalo 44,4 % obyvatelstva, 53,4 % zaměstnanosti, 57,2 % přidané hodnoty, 61,1 % zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu a 23,1 % pracovních míst ve výzkumu a vývoji (ČSÚ 2013). Cílem příspěvku je přispět k pochopení rozdílů ve faktorech a mechanismech ekonomické a inovační výkonnosti metropolitní a nemetropolitní regionů v Česku. Z důvodu omezené dostupnosti dat byly za jednotku výzkumu stanoveny správní obvody obcí s rozšířenou působností (SO ORP). Pro účely tohoto výzkumu jsou dle metodiky OECD (2012) vymezeny tři české metropolitní regiony – pražský, brněnský a ostravský. Ostatní krajská města (s výjimkou Jihlavy) a jejich dojížděková zázemí jsou definována jako městské regiony s přítomností metropolitních funkcí, ostatní SO ORP jako nemetropolitní regiony.

Teoretická literatura předpokládá zásadní rozdíly – metropolitní regiony by měly mít vyšší ekonomickou výkonnost, dominantní podíl služeb, diverzifikovanou odvětvovou strukturu a vyšší specializaci na technologicky náročná odvětví průmyslu a znalostně náročné (obchodní) služby. Pro nemetropolitní regiony s průměrně nižší ekonomickou výkonností by měla být typická obecně vyšší míra specializace odvětvové struktury (Kemeny, Storper 2015), dominantní role zpracovatelského průmyslu (Henderson 1997) s rozhodujícím podílem „zralých“ odvětví s nízkou a nižší technologickou náročností. Autoři si stanovili následující výzkumné otázky: pro jejichž řešení by tento příspěvek měl plnit roli vstupní debaty:

VO1: Jak se české metropolitní a nemetropolitní regiony liší z hlediska ekonomické výkonnosti a struktury? Do jaké míry odpovídají tyto odlišnosti výchozím teoretickým předpokladům?

VO2: Jsou městské regiony s metropolitními funkcemi z hlediska ekonomické výkonnosti a struktury více podobné metropolitním (Praha, Brno, Ostrava) nebo nemetropolitním regionům?

1.1 Definice metropolitních a nemetropolitních regionů

V současnosti neexistuje univerzální a obecně přijímaná definice měst (Frey, Zimmer 2001), proto nelze očekávat shodu autorů ani v případě rozlišení metropolitních regionů. Dlouhodobé trendy územního rozšiřování metropolitních oblastí, suburbanizace, růstu intenzity dojížděvky z venkovských oblastí do měst a šíření městského způsobu života na venkov ztěžují možnosti přesného ohraničení měst i metropolitních regionů (Kostelecký, Čermák 2004, s. 12). Definice a vymezení metropolitních regionů je tedy nutné vždy považovat za subjektivní a přizpůsobit je zaměření daného výzkumu. Dle Hampla (2005) představují metropolitní regiony nejvýznamnější prvky systému osídlení a jádra řádově vyšších regionů. Jsou to geograficky kompaktní hustě zalidněné oblasti, skládající se z velkého města či několika měst tvořících jádro a malých měst i obcí tvořících zázemí, které se nachází ve sféře vlivu jádra (Frey, Zimmer 2001). Jádro a zázemí jsou navzájem propojeny vzájemnými intenzivními funkčními vztahy, mezi které patří dojížděka za prací, službami či rekreací nebo dodavatelsko-odběratelské vztahy firem. Klíčovým znakem je nejen vysoká míra územní koncentrace obyvatelstva a ekonomických aktivit obecně, ale zejména zastoupení progresivních ekonomických aktivit (Hampl 2005), které lze na sektorové úrovni zjednodušeně ztotožnit s kvartérem a kvintérem.

Mezi významné aktivity tohoto typu patří např. zastoupení vysokých škol, veřejných vědecko-výzkumných institucí i firemních oddělení výzkumu a vývoje, znalostně náročných veřejných i obchodních služeb, produkčních služeb včetně bankovníctví a finančnictví, kreativních a kulturních odvětví a zejména rozhodovacích funkcí soukromého i veřejného sektoru. Územní koncentrace tohoto druhu aktivit umožňuje metropolitním regionům plnit tzv. metropolitní funkce. Metropolitní region tak lze definovat např. jako regionální klastr metropolitních funkcí s více než 500 tis. obyvateli. Blotevogel, Danielzyk (2009) rozlišují v rámci tzv. analyticko-funkční dimenze čtyři základní metropolitní funkce – rozhodovací a kontrolní funkci, funkci center tvorby inovací a konkurenceschopnosti, funkci vstupní brány (gateway) a symbolickou funkci.

Rozhodovací a kontrolní funkce odráží zastoupení řídicích aktivit v rámci privátního sektoru (centrály velkých národních a nadnárodních korporací a bank, burzy a další finanční instituce, znalostně náročné obchodní služby) i nadnárodních a státních institucí, zahrnujících úřady státní správy a samosprávy. Funkce center tvorby inovací a konkurenceschopnosti zohledňuje schopnost metropolitních regionů soustřeďovat inovativní firmy či oddělení firem vytvářející inovace (např. oddělení výzkumu a vývoje, designu a marketingu) i poskytovat podnikatelské prostředí příznivé pro vznik zcela nových firem, myšlenek a nápadů. Funkce vstupní brány se vztahuje k napojení metropolitních regionů na mezinárodní dopravní a komunikační síť, díky kterým představují často vstupní bránu pro vstup migrantů, příliv kapitálu, investičních projektů nebo šíření nových znalostí. Symbolická funkce se vztahuje k atraktivní image regionu, který může přitahovat zejména vysoce vzdělanou a kreativní pracovní sílu (Florida 2005).

Pro účely tohoto příspěvku lze nemetropolitní regiony (NMR) v českém kontextu definovat jako správní obvody obcí s rozšířenou působností, které nejsou součástí metropolitních regionů. Nemetropolitní regiony se vyznačují nižší populační i ekonomickou velikostí, nižší pozicí v regionálním systému a slabým zastoupením metropolitních funkcí, za kterými obyvatelé i podnikatelské subjekty vyjíždějí do metropolitních regionů.

1.2 V čem se ekonomika metropolitních regionů liší od nemetropolitních regionů?

Nemetropolitní regiony se v první řadě vyznačují nižší populační velikostí i hustotou zalidnění, menší velikostí trhu a nižší intenzitou místní konkurence ve srovnání s metropolitními regiony. Menší velikost místního trhu v NMR omezuje firmy v zaměření na vysoce specializované výrobky či služby a možnosti dosahovat významných interních úspor z rozsahu, urbanizačních úspor nebo efektů příbuzné rozmanitosti (Isaksen, Karlsen 2013). Pokud jsou firmy orientovány na lokální trh, musí poskytovat širší škálu výrobků/služeb než jejich protějšky v metropolitních regionech s velkým a vysoce diverzifikovaným trhem. V důsledku nižší míry specializace nebudou firmy v NMR pravděpodobně schopny dosahovat srovnatelné kvality výrobků/služeb a produktivity jako jejich metropolitní protějšky. Firmy v NMR mohou být vysoce specializovány ve dvou případech: a. Orientují se na jediného velkého zákazníka v nebo mimo hostitelský region, nebo b. Jsou výrazně exportně zaměřeny, přičemž hostitelský NMR mohou často využívat jako výrobní základnu pro export na trhy národních či zahraničních metropolitních regionů.

S menší velikostí místního trhu a ekonomické základny v NMR se obecně pojí výrazná exportní orientace místních firem (Illeris 2005), omezená místní znalostní a dodavatelská základna, nižší intenzita místních dodavatelských vazeb, závislost na vnější poptávce i získávání znalostí od subjektů mimo region (Isaksen, Karlsen 2013) a celkově omezený endogenní inovační potenciál (North, Smallbone 2000) – viz Tabulka 1.

Tabulka 1: *Metropolitní a nemetropolitní regiony – faktory ekonomické a inovační výkonnosti.*

	Metropolitní regiony	Nemetropolitní regiony
Aglomerační úspory	Dosahují minimální kritické masy populace a ekonomických aktivit umožňující těžit z urbanizačních úspor plynoucích z velikosti města a odvětvové rozmanitosti firem.	Nedosahují kritické masy, omezený význam urbanizačních úspor. Nadměrná odvětvová diverzita může omezovat dosažení úspor z rozsahu a snižovat produktivitu.
Úspory z rozsahu – převládající typ	urbanizační úspory	lokalizační úspory; interní úspory z rozsahu
Odvětvová struktura hospodářství - typ	diverzita nebo diverzifikovaná specializace	specializace nebo fragmentovaná odvětvová struktura
Hnací sektor či odvětví	znalostně náročné obchodní služby	zpracovatelský průmysl
Dodavatelsko-odběratelské vztahy	velký domácí trh a rozvinutá dodavatelská základna, vysoký podíl dodávek od lokálních firem (zejména v sektoru služeb), větší orientace firem na lokální zákazníky	exportní orientace firem, slabě rozvinutá lokální dodavatelská základna, nižší podíl dodávek od lokálních firem (kromě NMR navázaných na velkou místní průmyslovou firmu nebo specializovaných průmyslových okrsků)
Zdroje tvorby znalostí a inovací	endogenní; místní univerzity, VaV instituce, lokální přelévání znalostí, šíření znalostí z jiných metropolitních regionů	převážně exogenní, znalosti z ředitelství mateřských firem nebo metropolitních regionů; vlastní průběžné inovace
Technologická/znalostní náročnost ekon.aktivit	odvětví zpracovatelského průmyslu s vysokou technologickou náročností, znalostně náročné obchodní služby	odvětví zpracovatelského průmyslu s nižší a nízkou technologickou náročností
Znalostní báze, režim inovací	analytická, symbolická, inovace typu STI	převážně syntetická; inovace typu DUI
Regionální inovační systémy	silná lokální znalostní báze a poptávka po inovacích, vysoká institucionální hustota a rozmanitost	institucionálně slabé nebo chybějící, slabá místní znalostní báze a inovační poptávka, získávání znalostí z vnějšku

Poznámka.: STI = science-technology innovation, tedy (radikální) technologické inovace založené na vědeckém výzkumu, typické např. farmaceutický průmysl. DUI = doing, using, interacting – postupně technické či jiné typy inovací, založené na zkušenostech s vývojem, výrobou a používáním výrobku dané firmy či výrobků/technologií získaných od jiných subjektů, význam zpětné vazby od zákazníků a uživatelů (Jensen a kol. 2007).

Zdroje: Glaeser 1992; Blažek a kol. 2011; Isaksen a Karlsen 2013; Tödtling a Trippel 2005; Rodriguez-Pose a Fitjar 2013; Beaudry a Schiffauerova 2009; Doloreux a kol. 2012; Therrien 2005; Duranton a Puga 2000; Henderson 1995, 1997; Illeris 2005.

Otázka velikosti trhu se promítá i do specifické ekonomické struktury. Pro metropolitní regiony je charakteristická vysoce diverzifikovaná odvětvová struktura a dominance sektoru služeb (Scott 2009). Často se vyskytuje též tzv. diverzifikovaná specializace – tedy koncentrace firem a zaměstnanosti v několika odvětvích, přičemž každé dosahuje kritické masy pro působení aglomeračních efektů (Farhauer, Kröll 2012).

S rostoucí populační a ekonomickou velikostí se míra diverzity odvětvové struktury obecně zvyšuje (Beaudry, Schiffauerova 2009). Klíčový význam mají znalostně náročné obchodní služby, které přitahují ředitelství firem, poskytováním expertíz posilují konkurenceschopnost a inovační výkonnost ostatních odvětví, integrují regionální inovační systémy a přispívají k šíření znalostí v lokálním kontextu. V NMR je naopak tahounem ekonomického růstu častěji zpracovatelský průmysl (Henderson 1997). Ekonomická výkonnost NMR se pojí spíše se specializovanou odvětvovou strukturou – a to z několika důvodů (Ženka a kol. 2015).

Zaprvé, v nemetropolitních regionech s malou hospodářskou základnou nehrají zpravidla významnou roli urbanizační úspory spojené s velikostí měst a diverzitou ekonomických aktivit (Asheim, Coenen 2005; Combes a kol. 2012). NMR s vysoce diverzifikovanou odvětvovou strukturou mohou čelit riziku nadměrné fragmentace ekonomických aktivit, která zabraňuje dosažení úspor z rozsahu (Essletzbichler 2007). Zadruhé, specializace v NMR může být často výsledkem přítomnosti jediné velké (průmyslové) firmy (Rusnák, Lehocký 2016). V těchto případech jsou hlavním zdrojem ekonomického růstu interní úspory z rozsahu, nikoli lokalizační či urbanizační úspory (Malmberg a kol. 2000; Parr 2002). Zatřetí, stávající ekonomická výkonnost NMR může být významně ovlivněna trajektorií vývoje v minulosti a historickou specializací, která má tendenci se dlouhodobě reprodukovat a zpětnovazebně posilovat (Martin, Sunley 2006).

Tento scénář závislosti na minulém vývoji (path-dependency) je charakteristický zejména pro NMR dlouhodobě specializované na „zralá“ průmyslová odvětví s nízkou a nižší technologickou náročností, ve kterých dochází k postupné akumulaci znalostí (Henderson a kol. 1995). Lokalizační úspory pojící se s územní koncentrací firem v jednom odvětví jsou významnější pro udržení stávajících firem v regionu – tedy zachování tradiční regionální specializace (Henderson 1997), zatímco urbanizační úspory spojené s diverzitou ekonomických aktivit jsou významnější pro vznik nových firem a odvětví v regionu (Duranton, Puga 2001). I z tohoto důvodu jsou pro ekonomický růst NMR významnější lokalizační úspory, zatímco v metropolitních regionech mohou zásadní roli hrát urbanizační úspory.

Metropolitní a nemetropolitní regiony se liší též z hlediska typu převažující znalostní základny a charakteru inovačního procesu. V NMR je obecně nižší inovační poptávka, neboť zde převažují firmy v technologicky méně náročných odvětvích a časté jsou výrobní či montážní závody nadnárodních korporací (Suorsa 2007). Tyto subjekty mnohdy neinovují vůbec. Pokud inovují, soustřeďují se na postupné zlepšování stávajících výrobků či technologií (Therrien 2005). Nové znalosti častěji získávají od mateřských firem či jiných poboček, případně vyvíjejí vlastními silami, aniž by se výrazněji podíleli na inovační spolupráci s lokálními subjekty (např. Žížalová 2010).

Vzhledem k vysoké míře koncentrace kvalitních univerzit, podnikatelského i veřejného výzkumu a vývoje i vysoce kvalifikované pracovní síly v metropolitních regionech nejsou v NMR příliš příznivé podmínky pro rozvoj na vědě založených odvětvích s analytickou znalostní bází ani tvorbu radikálních technologických inovací (Isaksen, Karlsen 2013). Zcela převažují odvětví zpracovatelského průmyslu a služeb se syntetickou znalostní základnou. Ačkoli i v metropolitních regionech mají odvětví se syntetickou znalostní základnou rozhodující podíl na zaměstnanosti (Ženka a kol. 2016), soustřeďují se zde kromě odvětví s analytickou znalostní základnou zejména služby se symbolickou znalostní základnou, pro které je klíčová osobní komunikace s inovačními partnery a zákazníky, velikost a diverzita lokálního trhu (Asheim a kol. 2007).

Regionální inovační systémy v NMR často zcela chybějí, nebo jsou institucionálně slabé (Tödtling, Trippel 2005) – s malým množstvím aktérů vytvářejících znalosti, institucí zprostředkujících jejich šíření a celkově nedostatečnou, slabě diverzifikovanou lokální znalostní základnou.

1.3 Vymezení metropolitních a nemetropolitních regionů Česka

V Česku existuje několik variant vymezení metropolitních regionů, které se liší účelem, použitou metodikou, dostupnou datovou základnou a tedy i výsledky. Vzhledem k tomu, že výzkum ekonomické výkonnosti nemetropolitních regionů probíhal na mezinárodní úrovni, bylo třeba zvolit mezinárodně srovnatelnou, srozumitelnou a uznávanou metodiku.

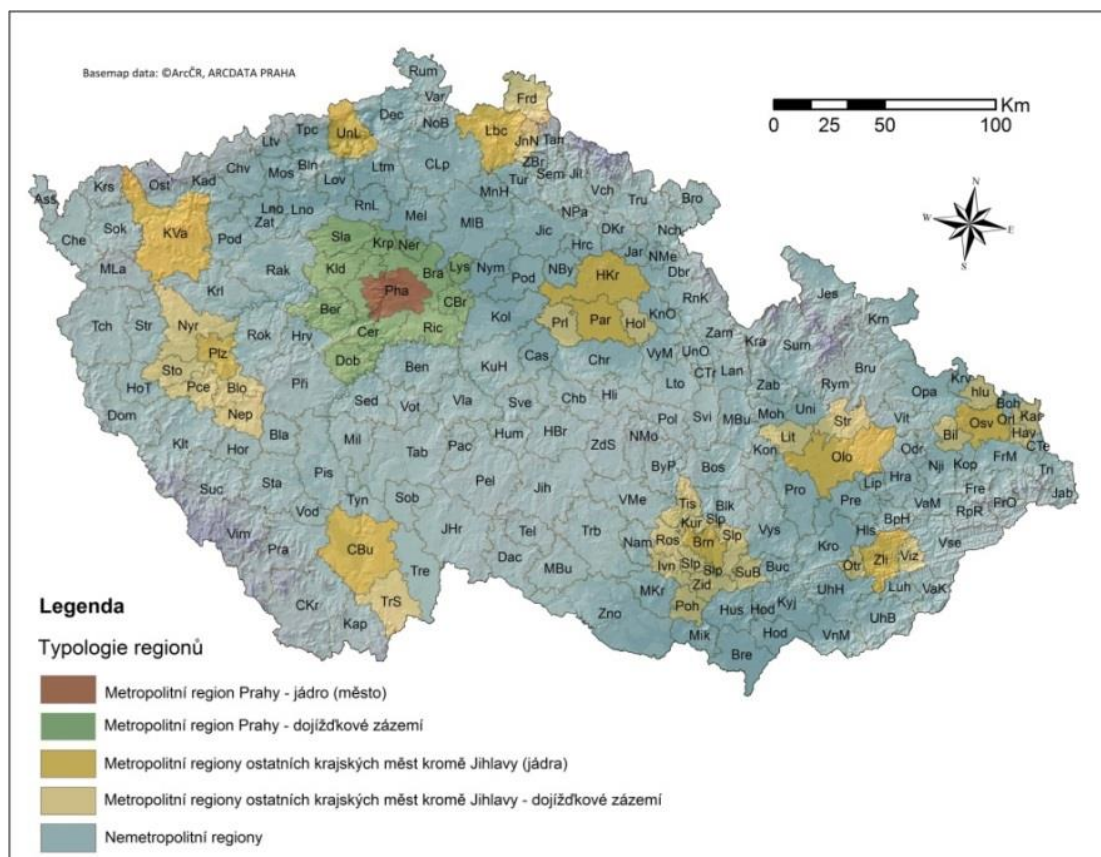
Z toho důvodu se autoři přiklonili k metodice vymezení městských a metropolitních regionů dle publikace OECD (2012), ačkoli výše uvedení čeští autoři nabízejí sofistikovanější a jemnější přístupy. Metodika OECD (2012) vymezuje v Evropě městské regiony s více než 50 000 obyvateli, přičemž základní skladebnou jednotkou jsou obce LAU2. Postup vymezení městských regionů má tři základní kroky:

1. Jsou definovány vysoce urbanizované oblasti na základě čtverců 1×1 km s hustotou zalidnění přesahující 1500 obyvatel na km^2 . Obce jsou součástí urbanizované oblasti v případě, že více než 50 % obyvatel dané obce žije na území čtverce s hustotou zalidnění nad 1500 obyvatel na km^2 . Nejsou však zahrnuty urbanizované oblasti s počtem obyvatel menším než 50 000. Posledním krokem této fáze je sloučení obcí s vysokou hustotou zalidnění do tzv. jádrových měst.
2. Druhým krokem je spojování jádrových měst do metropolitních regionů - relevantní pro případy polycentrických urbanizovaných oblastí, které se nevyznačují souvislou městskou zástavbou, ale přítomností několika fyzicky oddělených, ale funkčně propojených jádrových měst. Kritériem pro spojení dvou jádrových měst je intenzita dojížděky, pro kterou je stanovena minimální kritická mez ve výši 15% podílu na počtu trvale bydlících obyvatel jednoho z měst.
3. Třetím a posledním krokem je vymezení metropolitního zázemí jádrových měst. Obce jsou zařazeny do zázemí jádrového města v případě, že alespoň 15 % zaměstnaných dané obce vyjíždí za práci do jádrového města. Pokud obyvatelé z dané obce vyjíždějí do několika různých jádrových měst v rámci polycentrického metropolitního regionů, je obec zařazena do zázemí tehdy, překročí-li tento celkový podíl vyjíždějících obyvatel 15% podíl na počtu zaměstnaných dané obce. Vyjíždí-li více než 15 % obyvatel obce do různých metropolitních regionů, spadne obec do zázemí metropolitního region s nejvyšším podílem na počtu vyjíždějících za práci z dané obce.

Vymezení metropolitních regionů dle metodiky OECD (2012) v rámci Česka je oproti přístupům domácích autorů (zejména Dostál a Hampl 2002; Hampl 2005; Kraft a kol. 2014) podstatně užší (Obrázek 1). Jako metropolitní regiony jsou označeny pouze Praha, Brno a Ostrava a jejich dojížděková zázemí – tedy jednotky s více než 500 tis. obyvateli. OECD (2012) dále označuje všechna zbývající krajská města, Most, Chomutov a Karvinou za městské regiony.

Pro účely tohoto výzkumu byla krajská města kromě třech metropolí a Jihlavy (viz Hampl 2005) označena za městské regiony s metropolitními funkcemi – nejsou tedy součástí skupiny nemetropolitních regionů. Jihlava, Most, Chomutov a Karviná jsou navzdory vysoké hustotě zalidnění klasifikovány jako nemetropolitní regiony (stejně jako další sporné SO ORP – Sokolov, Ostrov, Teplice, Bílina, Bohumín, Třinec a Jablunkov). Kromě Jihlavy jsou tyto jednotky dle českých autorů (Hampl 2005; Kraft a kol. 2014) součástí polycentrických metropolitních regionů – Karlovarského, Ústeckého a Moravskoslezského. Pro účely tohoto výzkumu však budou považovány za nemetropolitní, neboť není pravděpodobné, že by se v důsledku propojenosti s krajskými městy zásadním způsobem lišily od jiných nemetropolitních regionů z hlediska faktorů ekonomické výkonnosti.

Obrázek 1: Metropolitní a nemetropolitní regiony v Česku.

Zdroj: OECD (2008); Kraft a kol. (2014).

Autoři se pro zajištění co největší mezinárodní srovnatelnosti v co největší míře přidrželi metodiky OECD (2012). Bylo však nutné provést malé změny – odstranit vojenské újezdy a zejména z důvodu nedostupnosti ekonomických ukazatelů na úrovni LAU2 „zarovnat“ hranice metropolitních regionů tak, aby kopírovaly hranice SO ORP-viz Obrázek 1. V případě nejednoznačných SO ORP bylo vymezení opřeno o dojížděkové metropolitní regiony dle Kraft a kol. (2014). Pro účely této studie byla jádra a zázemí městských regionů s metropolitními funkcemi sloučeny do jedné skupiny. Rozlišení jádra a zázemí bylo použito pouze pro metropolitní regiony

1.4 Data a metody

Hodnocení ekonomické výkonnosti a struktury SO ORP je založeno na databázi Ročního výkazu ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví Českého statistického úřadu (ČSÚ 2013). Údaje jsou k dispozici za rok 2013 a trojmístnou klasifikaci ekonomických činností (NACE rev. 2.0). Databáze pokrývá většinu odvětví s výjimkou těžby, energetiky, velkoobchodu, maloobchodu a veřejných služeb. Veškeré regionální agregáty a podíly sektorů/odvětví na přidané hodnotě se tedy nevztahují k celkovému objemu přidané hodnoty vytvořené v území, ale k součtu přidané hodnoty za dostupná odvětví. Regionální ekonomická výkonnost byla hodnocena pomocí přidané hodnoty na obyvatele a dále na základě produktivity práce v jednotlivých sektorech, tedy přidané hodnoty na zaměstnance.

Míra specializace odvětvové struktury byla vypočtena pomocí Herfindahl-Hirschmannova indexu, který je definován jako součet procentuálních podílů jednotlivých odvětví na celkové přidané hodnotě v daném regionu nebo skupině regionů.

Hodnota 10 000 značí maximální míru specializace (veškerá přidaná hodnota v jednom odvětví), hodnoty blíží se nule maximální diverzitu, tedy rovnoměrné rozdělení přidané hodnoty mezi všechna odvětví. Sektor „privátních služeb“ zahrnuje obchodní služby (NACE 49,50,51,52,53,58,59,60,62,63,64,66,68,69,70,71,72,73,74,78,80) a spotřebitelské služby (NACE 55 a 56 – ubytování a stravování). Znalostně náročné obchodní služby (KIBS) v úzkém vymezení zahrnují výzkum a vývoj (72), reklama a průzkum trhu (73), ostatní profesní, vědecké a technické činnosti (74).

1.5 Ekonomická výkonnost a struktura (ne)metropolitních regionů Česka

Základní přehled o rozmístění ekonomických aktivit a pozici metropolitních a nemetropolitních regionů srovnání sektorové a odvětvové struktury přidané hodnoty poskytuje (tabulka 2). Rozhodující podíl přidané hodnoty ve výrobních sektorech se soustřeďuje v nemetropolitních regionech, zatímco víc než 60 % přidané hodnoty ve službách se koncentruje ve třech jádrech metropolitních regionů.

Tabulka 2: Rozmístění ekonomických aktivit na území Česka v roce 2013 (%).

Typ regionu	Primér ¹	Zprac. průmysl	Stavebnictví	Privátní služby ²	KIBS ³	Medium(high)tech zprac. průmysl ⁴	CELKEM
Metropolitní-jádra	4,3	15,6	32,0	61,3	64,1	13,4	35,0
Metropolitní-zázemí	8,5	7,0	7,2	5,9	7,9	6,9	6,6
Městské s metropol. funkcemi	11,3	19,8	21,1	12,4	11,3	19,7	16,8
Nemetropolitní	75,9	57,6	39,6	20,4	16,7	60,1	41,6
Česko	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Poznámka.:1 – zemědělství, lesnictví a rybolov; 2 – služby bez veřejných, maloobchodu a velkoobchodu; 3 – znalostně náročné obchodní služby (NACE 72,73,74); 4 – odvětví zpracovatelského průmyslu s vysokou a vyšší technologickou náročností (NACE 20,21,26,27,28,29,30). Podíly nejsou počítány z celkové přidané hodnoty, ale z přidané hodnoty za dostupná odvětví (chybí těžba nerostných surovin, energetika, maloobchod, velkoobchod a veřejné služby).

Zdroje: ČSÚ (2013).

Srovnání sektorové a odvětvové struktury přidané hodnoty poskytuje tabulka 3. Jádra metropolitních regionů se výrazně odlišují od všech ostatních hodnocených skupin regionů. Podle očekávání dosahují výrazně vyšší míry terciarizace při méně než polovičním podílu zpracovatelského průmyslu ve srovnání s národním průměrem.

Specifikem je též nejvyšší podíl znalostně náročných obchodních služeb, který odráží koncentraci kvartérních a kvintérních funkcí v metropolitních regionech a v případě Prahy též efekt hlavního města. Ve všech skupinách regionů kromě metropolitních jader vytváří tedy zpracovatelský průmysl vyšší přidanou hodnotu než obchodní a spotřebitelské služby. Specializace na technologicky náročná odvětví zpracovatelského průmyslu se naopak zvyšuje s klesající velikostí jednotek, nejvyšších hodnot dosahuje u nemetropolitních regionů. Tento vzorec je významně ovlivněn jednak výraznou specializací velké části nemetropolitních SO ORP na automobilový průmysl a dodavatelská odvětví (Ženka, Čadil 2009) Určitou roli též hraje přítomnost velkých, exportně orientovaných montážních závodů v elektronickém průmyslu a výpočetní technice v některých nemetropolitních regionech (Ženka, Čadil 2009).

Tabulka 3: Podíly sektorů/odvětví na přidané hodnotě skupin regionů v roce 2013 (%).

Typ regionu	Primér ¹	Zpracovatelský průmysl	Stavebnictví	Privátní služby ²	KIBS ³	Medium(high)tech zprac. Průmysl ⁴
Metropolitní-jádra	0,3	21,7	8,1	69,9	4,3	8,7
Metropolitní-zázemí	3,2	51,6	9,6	35,6	2,8	22,6
Městské s metr. funkcemi	1,7	57,7	11,1	29,5	1,6	25,5
Nemetropolitní	4,6	67,5	8,4	19,5	0,9	33,4
Česko	2,5	48,8	8,8	39,9	2,4	22,7

Poznámka.:1 – zemědělství, lesnictvím a rybolov; 2 – služby bez veřejných, maloobchodu a velkoobchodu; 3 – znalostně náročné obchodní služby (NACE 72,73,74); 5 – odvětví zpracovatelského průmyslu s vysokou a vyšší technologickou náročností (NACE 20,21,26,27,28,29,30). Podíly nejsou počítány z celkové přidané hodnoty, ale z přidané hodnoty za dostupná odvětví (chybí těžba nerostných surovin, energetika, maloobchod, velkoobchod a veřejné služby).
 Zdroje: ČSÚ (2013).

Předpokládaný vliv populační/tržní velikosti jednotek na ekonomickou výkonnost se potvrdil (tabulka 4). Jádra metropolitních regionů dosahují téměř dvojnásobné ekonomické výkonnosti ve srovnání s celostátním průměrem. Do jisté míry překvapením je nízká ekonomická výkonnost metropolitních zázemí, které dosahují v průměru nižší přidané hodnoty na obyvatele než nemetropolitní regiony. Rozdíly v produktivitě práce z přidané hodnoty jsou však výrazně nižší – zejména v sektoru zpracovatelského průmyslu, ve kterém dokonce jádra metropolitních regionů nedosahují nejvyšší produktivity práce, na prvním místě jsou městské regiony s metropolitními funkcemi, tedy krajská města kromě Prahy, Brna a Ostravy. Zajímavé jsou též poměrně malé rozdíly v produktivitě znalostně náročných obchodních služeb. Podle očekávání se nemetropolitní regiony v průměru vyznačují v průměru nejvíce specializovanou odvětvovou strukturou.

Tabulka 4: Ekonomická výkonnost a struktura (ne)metropolitních regionů v roce 2013.

Typ regionu	PH na obyv.	PH na zam.	PH zprac. na zam.	PH služby na zam.	PH KIBS na zam.	Specializace 2013
Metropolitní-jádra	298	917	797	1012	1166	342
Metropolitní-zázemí	96	772	756	855	1114	379
Městské s metropol. funkcemi	165	739	829	639	877	377
Nemetropolitní	120	721	746	724	1050	464
Česko	158	786	770	869	1100	341

Poznámka.: PH – přidaná hodnota (celková ve sledovaných odvětvích, ve zpracovatelském průmyslu, privátních službách resp. znalostně náročných obchodních službách - KIBS), specializace – Herfindahl-Hirschmannův index specializace přidané hodnoty odvětvové struktury v roce 2013. Všechny finanční ukazatele uvedeny v tis. Kč.

Zdroje: ČSÚ (2013).

2. Závěry

Cílem článku bylo ověřit, do jaké míry platí teoretické předpoklady o rozdílech v ekonomické výkonnosti a struktuře pro české metropolitní a nemetropolitní regiony. Metropolitní jádra (Praha, Brno, Ostrava) dosahují výrazně nadprůměrné ekonomické výkonnosti (měřené přidanou hodnotou na obyvatele), přičemž mezi ostatními skupinami regionů nebyly zjištěny významné rozdíly. Podstatně nižší rozdíly v produktivitě práce poukazují na zásadní význam vertikální geografické polohy – kombinace populační/ekonomické velikosti jednotek a jejich geodopravní polohy. Metropolitní jádra tedy dosahují vysoké přidané hodnoty na obyvatele díky koncentraci ekonomických aktivit a pracovních míst, za kterými dojíždějí obyvatelé z metropolitních zázemí.

Kvantita pracovních míst je významnějším vysvětlujícím faktorem silné pozice metropolitních jader než produktivita práce, která navzdory působení urbanizačních úspor není v jádrech významně vyšší než v ostatních typech regionů. Soustředění strategických nevýrobních služeb a firemních ředitelství v metropolích se překvapivě ani nepromítá do výrazně nadprůměrné produktivity práce znalostně náročných obchodních služeb.

Podle očekávání se nemetropolitní regiony v průměru vyznačují v průměru nejvíce specializovanou odvětvovou strukturou, přičemž míra odvětvové diverzity se s rostoucí populační velikostí regionů zvětšuje (v souladu s tvrzením Beaudry a Schiffauerové 2009 nebo Kemeny a Storpera 2015). Jak však uvádí Toušek a Šerý (2013), v období 1989-2011 výrazně narostl počet (nemetropolitních) regionů s diverzifikovanou odvětvovou strukturou zpracovatelského průmyslu. Vysoká míra terciarizace a významnější zastoupení znalostně náročných obchodních služeb je typické pouze pro metropolitní jádra. Naproti tomu metropolitní zázemí a městské regiony s metropolitními funkcemi se z hlediska ekonomické struktury i výkonnosti více podobají nemetropolitním regionům.

Poděkování

Príspevek vznikl za podpory projektu 15/03207S s názvem Ekonomická výkonnost středoevropských nemetropolitních regionů.

Literatura

ASHEIM, B.T., COENEN, L. (2005): Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters. *Research Policy*, 34, pp. 1173–1190.

ASHEIM, B., COENEN, L., VANG, J. (2007): Face-to-face, buzz, and knowledge bases: sociospatial implications for learning, innovation, and innovation policy. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 25, pp. 655-670.

BEAUDRY, C., SCHIFFAUEROVA, A. (2009): Who's right, Marshall or Jacobs? The localization versus urbanization debate. *Research Policy*, 38, pp. 318–337.

BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., RUMPEL, P., SKOKAN, K. (2011): Where does the knowledge for knowledge-intensive industries come from? The case of biotech in Prague and ICT in Ostrava. *European Planning Studies*, 19, s. 1277–1303.

BLOTEVOGEL, H. H., DANIELZYK, R. (2009): Leistungen und Funktionen von Metropolregionen. In: Knieling, J. (Hrsg.): Metropolregionen. Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit. Hannover, 22–29. In: Jörg Knieling (Ed.): Metropolregionen und Raumentwicklung, Teil 3: Metropolregionen. Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit, ISBN 978-3-88838-060-0, Verl. der ARL, Hannover, pp. 22-27

COMBES, P.P., DURANTON, G., GOBILLON, L., PUGA, D., ROUX, S. (2012): The productivity advantages of large cities: Distinguishing agglomeration from firm selection. *Econometrica*, 80, pp. 2543–2594.

ČSÚ (2013): Roční výkaz ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví za rok 2013. Český statistický úřad, Praha.

DOLOREUX, D., ISAKSEN, A., KARLSEN, J., DIONNE, S. (2012): Constructing regional advantage in non-metropolitan regions: A comparison between La Pocatière (Canada) and Tromsø (Norway). *Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography*, 66, pp. 144–154.

DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2002): Metropolitan areas in transformation of regional organisation in the Czech Republic. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, č. 2, pp. 133-155.

- DURANTON, G., PUGA, D. (2000): Diversity and specialisation in cities: Why, where and when does it matter? *Urban Studies*, 37, pp. 533–555.
- DURANTON, G., PUGA, D. (2001): Nursery cities. *American Economic Review*, 91, pp. 1454–1475.
- ESSLETZBICHLER, J. (2007): Diversity, stability and regional growth in the United States, 1975–2002. In: Frenken, K. (ed.): *Applied Evolutionary Economics and Economic Geography*. Edward Elgar, Utrecht, pp. 203–229.
- FARHAUER, O., KRÖLL, A. (2012): Diversified specialisation—going one step beyond regional economics' specialisation-diversification concept. *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*, 32, pp. 63–84.
- FLORIDA, R. (2005): *Cities and the Creative Class*. Routledge, New York.
- FREY, W.H., ZIMMER, Z. (2001): Defining the City. In: Paddison, R. (ed.): *Handbook of Urban Studies*. Sage Publications, London, pp. 14–35.
- GLAESER, E., KALLAL, H., SCHEINKMAN, J., SHLEIFER, A. (1992): Growth in cities. *Journal of Political Economy*, 100, s. 1126–1152.
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. DemoArt, Praha, 138 s.
- HENDERSON, V. (1997): Medium size cities. *Regional Science and Urban Economics*, 27, pp. 583–612.
- HENDERSON, V., KUNCORO, A., TURNER, M. (1995): Industrial development in cities. *Journal of Political Economy*, 103, pp. 1067–1085.
- ILLERIS, S. (2005): The role of services in regional and urban development: A reappraisal of our understanding. *The Service Industries Journal*, 25, č. 4, pp. 447–460.
- ISAKSEN, A., KARLSEN, J. (2013): Can small regions construct regional advantages? The case of four Norwegian regions. *European Urban and Regional Studies*, 20, pp. 243–257.
- JENSEN, M.B., JOHNSON, B., LORENZ, E., LUNDVALL, B.A. (2007): Forms of knowledge and modes of innovation. *Research Policy*, 36, pp. 680–693.
- KEMENY, T., STORPER, M. (2015): Is Specialisation Good for Regional Economic Development? *Regional Studies*, 49, č. 6, pp. 1003–1018.
- KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D. (2004): *Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 57 s.
- KRAFT, S., HALÁS, M., VANČURA, M. (2014): The delimitation of urban hinterlands based on transport flows: a case study of regional capitals in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, 22, s. 24–32.
- MALMBERG, A., MALMBERG, B., LUNDEQUIST, P. (2000): Agglomeration and firm performance: Economies of scale, localisation, and urbanisation among Swedish export firms. *Environment and Planning A*, 32, pp. 305–321.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (2006): Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6, pp. 395–437.
- NORTH, D.J., SMALLBONE, D. (2000): Innovative activity in SMEs and rural economic development: Some evidence from England. *European Planning Studies*, 8, s. 87–106.
- OECD (2012): *Redefining Urban: a new way to measure metropolitan areas*. OECD, New York, 148 p.
- PARR, J. B. (2002): Missing elements in the analysis of agglomeration economies. *International Regional Science Review*, 25, 151 p.

- RADOSEVIC, S. (2011): Science–industry links in Central and Eastern Europe and the commonwealth of independent states: Conventional policy wisdom facing reality. *Science and Public Policy* 38, pp. 365–378.
- RUSNÁK, J., LEHOCKÝ, F. (2016): Priestorová distribúcia a sektorová štruktúra priemyslu na Slovensku. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 60, č. 1, s. 69-102.
- RODRÍGUEZ-POSE, A., FITJAR, R.D. (2013): Buzz, archipelago economies and the future of intermediate and peripheral areas in a spiky world. *European Planning Studies*, 21, pp. 355–372.
- SCOTT, A. J. (2009): Human capital resources and requirements across the metropolitan hierarchy of the USA. *Journal of Economic Geography*, 9, pp. 207-226.
- SUORSA, K. (2007): Regionality, innovation policy and peripheral regions in Finland, Sweden and Norway. *Fennia*, 185, pp. 15–29.
- THERRIEN, P. (2005): City and innovation: Different size, different strategy. *European Planning Studies*, 13, pp. 853–877.
- TÖDTLING, F., TRIPPL, M. (2005): One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach, *Research Policy*, 34, pp. 1203–1219.
- TOUŠEK, V., ŠERÝ O. (2012): *Změny v rozmístění českého zpracovatelského průmyslu v období let 1989 až 2011*. In: Svobodová, H. (ed.): *Nové Výzvy pro geografii. Výroční konference České geografické společnosti. 3.-7. září 2012, Brno, Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 294-306.
- ŽENKA, J., ČADIL, V. (2009): Regional distribution of technology-intensive manufacturing industries in the Czech Republic with an accent on risk of delocalization. *Prague Economic Papers*, 1, č. 61–77.
- ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2015): Industrial specialization and economic performance of microregions: evidence from Czechia. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 69, č. 2, s. 67-79.
- ŽENKA, J., SLACH, O., REICHOVÁ, V. (2016): Rozmístění služeb v Česku podle typu znalostní základny. *XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Čejkovice, s. 139-149.